

WILHELM DILTHEY'DA "ANLAMA" ÜZERİNE

Sengün M. ACAR VANLEENE*

Öz

Wilhelm Dilthey'da "Anlama" Üzerine

Çalışmanın ilk bölümünde, Dilthey'in yaptığı doğa bilimleri-tin bilimleri ayırımından hareketle, açıklama ve anlamanın ne olduğu ele alınacaktır. Anlamayı olanaklı kılan yaşam ifadelerinin ne olduğunun ve özelliklerinin ortaya konduğu ikinci bölüm, yaşam ifadelerinden hareketle basit anlama'ya ve bu anlamanın arka planına ilişkin; üçüncü ve son bölüm ise, basit anlamanın yetmediği durumlarda insanın ihtiyaç duymasıyla ortaya çıkan yüksek anlama ve hermeneutiğin Dilthey'da ne anlama geldiğini ele almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Dilthey, Hermeneutik, Anlama, Basit anlama, Yüksek anlama, Açıklama, İfade, Yaşam ifadeleri.

Abstract

On "Understanding" in Wilhelm Dilthey

In the first part of this study, understanding and explanation will be considered from Dilthey's distinction between natural sciences and human sciences. The second part, which sets forth the meaning and importance of life-expressions that enables understanding, is on elementary understanding and its background. As for the third and the last part, it approaches the higher understanding and hermeneutics in Dilthey which emerge from the insufficiency of elementary understanding.

Key Words: Dilthey, Hermeneutics, Understanding, Elementary understanding, Higher understanding, Explanation, Expression, Life- Expressions.

* Araş. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
sengunacar@gmail.com

”Anlama”nın Kökeni

17.yy. da Descartes’la başlayan ve özneyi *bilinç* olması bakımından ele alan Batı felsefe geleneği, yaşama ve insana bütünselliğinde yaklaşan tüm düşünürler gibi Dilthey’in da eleştirilerine hedef olmuştur. İnsanı *düşünen varlık* olarak tanımlayan ve dünyanın geri kalanını, düşünen varlığın karşısına konumlandırarak nesneleştiren bu bakış açısı, özne-nesne ikiliğinin oluşmasına neden olmuştur. Gerçekliği açıklama karşısında gösterdiği başarı ile doğa bilimlerinin meydana getiricisi olan insan, bu başarının mimarı olan aklını ön plana çıkarmış ve aklın egemenliği, insanın diğer çalışmalarında da başköşeye yerleşmiştir. Dolayısıyla dönemin bilimsel başarıları göz önüne alındığında, insana ilişkin söz konusu belirlemelerin nedeni her ne kadar anlaşılır görünse de, insan dünyasını doğaya indirgeyen bu yaklaşım Dilthey tarafından eleştirilir.

Bir *yaşam filozofu* olan Dilthey’a göre yaşamın kendisi de, onun bir parçası olan insan da ancak yaşamın içinden bir bakışla yakalanabilir (Uygur, 1984: 118). Yaşamı rasyonel açıklamalarla ele almanın, onu yalnızca kendi bütünlüğünü yansıtmayan bir parçaya indirgemek anlamına geleceğini düşünen Dilthey’in Comtecu pozitivistlere eleştirilerini de bu doğrultuda ele almak gerekir. Doğa bilimleri ve tin bilimleri arasında ayırım yapan ve bu bilimlerin yöntemlerini sorgulayarak bir *anlama kuramı* geliştirmeyi amaçlayan Dilthey’a göre, doğa bilimlerinin güdümündeki bakışla, insan gerçekte olduğundan farklı ele alınmış ve eksik değerlendirilmiştir (Dilthey, 1986:151). İnsanı diğer özelliklerinden yalıtarak sadece akıl sahibi bir varlık olarak ele alan anlayışı eleştiren Dilthey, insana ilişkin yapılan bu değerlendirmenin hatalı olduğunu düşünür. Bu eleştiriyi getirirken akli küçümsemeden ve aynı zamanda yüceltmeden ele almaya çalışan Dilthey, aklın insan için ne kadar önemli ve büyük bir güç olduğunun elbette farkındadır. Fakat böyle bir güce sahip olmak, Dilthey’a göre bu özellik üzerine yoğunlaşarak akli tek güç kabul etmeyi gerektirmez.

Tin Bilimlerine Giriş adlı yapıtında, doğa bilimleri ile tin bilimlerini birbirinden ayırarak tin bilimlerine bağımsızlık kazandırma isteğini ifade eden Dilthey, tin bilimlerinin doğa bilimleri gibi kurulmasına ve bu bilimlerin yöntemlerinin aynı olmasına karşı çıkar. Tarihsel toplumsal olayları teklüğünde ele almak isteyen Dilthey’in amacı, tinsel bilimlerin felsefi temellendirmesini yapmaktır. Bu temellendirme doğrultusunda Dilthey’in tinsel bilimlerin bilgi kuramsal temellerini ortaya koyma isteği ise, bu bilimlerin nasıl bir yapıya sahip olduğunu ve dayanak olarak neleri aldığını göstermek anlamına gelir.

Dilthey’in doğa bilimlerinden farklı bir yere konumlandırmak istediği tinsel bilimler, aslında doğa bilimlerini olanaklı kılan ve bilim adamlarının da içinde bulunduğu tarihsel ve toplumsal bütünlüğü ifade eder. Tarih,

siyaset, ekonomi, hukuk, teoloji, edebiyat, felsefe gibi alanlara ilişkin çalışmaların örnek gösterilebileceği tin bilimlerinin, insanın kendi etkinliklerini konu edinen bir sınıflandırmaya işaret edişini Dilthey şu sözlerle açıklar: “Tarihsel/ toplumsal gerçekliği konu alan bilimlerin tümü, bu yapıtta ‘tin bilimleri’ adı altında toplanmışlardır. Tin bilimi kavramı, bu bilimleri bir bütün olarak kurma olanağı sağlar; bu bütünün doğa bilimleri karşısındaki sınırları, en sonunda, ancak yine bu bilimlerin ortaya koydukları yapıtlar içerisinde aydınlatılıp temellendirilebilir.”(Dilthey, 1999: 24-25).

Dilthey’a göre insanı ve onun etkinliklerini konu edinen tinsel bilimler, önceleri metafiziğin güdümündeyken, doğa bilimlerinin başarılarının ardından bu bilimlerin güdümüne girmiştir (Dilthey, 1999: 12). Fakat metafizik yorumlamalar da, doğa bilimsel/pozitivist yorumlamalar da, insanı ve onun içinde bulunduğu yaşamı anlama konusunda başarılı olamamıştır. Tin bilimlerinin epistemolojik temellerini kurmak isterken özellikle pozitivist bakışı eleştiren Dilthey, bu bakış açısının insanı anlama konusundaki yetersizliklerini ortaya koyar (Holborn, 1950: 98). Ona göre insana ve insanın yapıp etmelerine doğa bilimsel yöntemle yaklaşmak, insanın içinde bulunduğu dinamik akışı gözden kaçırmak anlamına gelir. Doğa bilimlerinde insan, herhangi bir konuyu ele alırken onu kendisinden bağımsız olarak düşündüğü için *karşısına* konumlandırır. Dolayısıyla bu bilimlerin yönteminin tin bilimlerinde uygulanamamasının başlıca nedeni, tin bilimlerinin konusu ile bu konuyu işleyecek olanın aynı olması -insan olması- ve insanın kendisinin dışına çıkamamasıdır.

İnsanlık tarihini yaşamın kendisi, yaşamı ise gerçeklik olarak gören Dilthey’a göre, insan da insanın içinde olduğu yaşam da tek bir nedenle açıklanamayacak kadar karmaşıktır (Bulhof, 1976: 22). Bu çok ögeli karmaşık yapıyı anlamak, ancak *bütünün bütünlüğünün* gözden kaçırılmayacağı bir bakışla olanaklıdır. Bu nedenle, insanı bilen bir varlık olmasının ötesinde, irrasyonel yönleriyle birlikte bütünselliğinde değerlendirmek gerekir. Yaşamın insan bilincinin içinde değil, insan bilincinin yaşamın içinde olması nedeniyle yaşamı anlamak demek, her şeyin içinde bulunduğu tarihsel süreci anlamak demektir. Dilthey’a göre, değişen bu süreci ve aynı zamanda sürecin içinde değişen insanı anlamak için yapılması gereken şey, insanın tarihsel bir varlık olduğu gerçeğinin temele alınmasıdır (Gadamer, 2003: 178). Doğa bilimlerinden farklı olarak söz konusu tarihsel toplumsal gerçekliği bütünlük halinde *anlamak* isteyen tin bilimleri, bilmek ve egemen olmak amacını taşımaz. Her bir gerçekliğin tek ve bir kerelik olması nedeniyle genellemelere gidilemeyen tin bilimlerinde, tarihsel olayların bu özelliği, nedensel açıklamaların yapılmasını engeller. Dolayısıyla tin bilimlerini anlamak, doğa bilimsel bakışı aşan tarihsel bir perspektife sahip olmakla olanaklıdır.

Yaşantıyı temele alan ve yaşantıyı anlamak için hareket noktasını insan olarak belirleyen Dilthey, insanın diğer insanlarla bir arada yaşayan bir varlık oluşunun anlama ile ilişkisine dikkat çeker. İnsan her ne kadar tekil bir varlık olsa da diğer insanlarla bir arada yaşar. Tekilliği, onun dünyadan yalıtık bir varlık olduğu anlamına gelmediği için insanı tanımak, onun içinde olduğu bütünlüğü göz önünde bulundurmakla olanaklıdır. Çağdaş felsefede de üzerinde önemle durulan *Başkası*'nın *Ben*'in varoluşundaki yerine dikkat çeken Dilthey, *Başkası*'nın *Ben*'le ilişkisini şu sözlerle ifade eder:

(...)Ayrıca kendi özgül durumlarımın farkına vardığım iç deneyim, ne var ki, tek başına alındığında, bende kendi tekilliğimin bilincinin doğması için yeterli değildir. Ben, her şeyden önce kendi tekilliğimi, ancak başkalarıyla karşılaştığım zaman deneyimliyorum; öyle ki ben, kendi tekilliğimi, ancak, kendi varoluşumda oluşan diğer kişilerden farklı olma bilinci sayesinde bilirim. Kendi tekilliğimin bilincine varabilmem, demek ki başkalarını gerektirir. (Dilthey, 1999: 85-86)

İnsanın *Başkası* ile bir arada ve ilişki içinde olduğu yaşam, doğadaki olguların bir aradalığından farklı bir bütünlüğün varlığını ifade eder. İnsan, yaşamın kendisine bakarken bir bütünlüğün içinde olduğunu unutmamalı ve doğaya yaklaşırken de kendisine yaklaşırken de içinde olduğu toplumsal ağı ve buna bağlı öğeleri göz önünde bulundurmalıdır. Dolayısıyla her şeye tarihsel yaşam bütünlüğünden hareketle bakılması gerektiğini savunan Dilthey'a göre temele alınması gereken şey; algılamaya dayalı bir açıklama değil, anlama olmalıdır.

Dilthey'in merkeze aldığı anlama kavramının önemi, kavramın dört temel özelliğinden kaynaklanır (Rickman, 1979:74). Bunlardan ilki, anlamanın her şeyden önce günlük yaşamın ortak işleyişinde yer alan bir süreç olması ile ilgilidir. Anlamanın, insanın sahip olduğu tüm temel bilgilerin kaynağını oluşturması, kavramın önemine ilişkin bir başka özelliğine işaret eder. Herhangi bir kavramın, anlamanın yerini alamaması; yani anlamanın biricikliği, söz konusu sürecin özgünlüğünü yansıtan bir diğer özelliğidir. Son olarak, Dilthey'in üzerinde ısrarla durduğu başka bir özellik ise, anlamanın insana ilişkin çalışmaların yönteminin özsel ve vazgeçilmez bir parçası olmasıdır. Zira Dilthey'in yaptığı doğa ve tin bilimleri ayrımı, bu bilimlerin konularını ele alışlarından hareketle yaptığı açıklama - anlama ayrımı ile ilgilidir. Burada belirtilmesi gereken en önemli nokta ise, Dilthey'in doğa bilimleri - tin bilimleri ayrımının epistemolojik bir ayrım olduğudur (Habermas, 1996: 186). Başka bir deyişle söz konusu ayrım, öznenin nesnesine nasıl yaklaştığından, yani öznenin nesne ile ilişki

kurma biçiminin nasıl gerçekleştiğinden hareketle yapılır. Dilthey'a göre doğa bilimleri doğadaki olguları ve bu olgular arasındaki işleyişin nasıl olduğunu *açıklarken*, insanı ve onun yapıp etmelerini konu edinen tin bilimleri, insanı ve insanın ürettiklerini *anlamak* ister. Açıklamada insanın bilen varlık olması ile yetinilirken, anlamamanın söz konusu olduğu tin bilimlerinde ise insan, sergilediği bilme edimlerinden fazlası olarak düşünülür.

Yaşamı insanın diğer insanlarla birlikteliği ve ilişkisi olarak gören Dilthey, doğa bilimlerinin, insanın sahip olduğu bütünlüğün sadece bir bölümünü öne çıkararak nesnellik adına insanı eksik bıraktığını düşünür (Tapper, 1925: 336). Ona göre insanın doğa karşısındaki duruşunda aklın yanı sıra başka özelliklerin de olması, doğanın olduğu gibi görülmesini engelleyecekmiş gibi düşünülmüş ve aslında doğanın içinde, onun bir parçası olan insan, kendisini doğanın dışında bırakmıştır. Kendisini içinde bulunduğu bütünlükten ayırarak doğayı nesne edinen akıl sahibi insan, tek yönlü olarak yaklaştığı doğadan edindiği eksik bilgiyi, kendisini tanımlamada da kullanmış ve dolayısıyla doğayı bilmeye çalışırken kendisini ıskalamıştır. Descartes'tan beri süregelen özne-nesne ayrımının epistemolojik alanda problemlere neden olduğunu düşünen Dilthey'in bütün çabası, işte bu ayrımı aşmaya ilişkindir. Fakat yaptığı açıklama-anlama ayrımı aslında eleştirdiği özne-nesne ayrımından farklı bir sonuca neden olmayan (Morgan, 1933: 361) Dilthey'in, anlamayı epistemolojik temellere oturtma çabası her ne kadar tinsel dünyaya farklı bir bakış getirmeyi denese de, söz konusu sorunu aşmaya yeterli olmamıştır.

Yaşam İfadeleri ve Anlama

Yaşamın her alanında, her şekline ihtiyaç duyulan *anlama*, insan istese de istemese de varlığını sürdürebilmesinin temel koşuludur. Her şeyden önce, daha kendini sözle ifade edemeyen insanın yaşamının başlangıcında hayatta kalabilmek için, birileri tarafından *anlaşılması* gerekir. Önceleri sadece beslenmek, korunmak gibi varlığın sürdürebilmesi için ihtiyaç duyulan anlama, zaman içinde daha karmaşık bir sürece dönüşür. Başka bir deyişle gündelik hayatın en basit görünen gereklerini yerine getirirken de en karmaşık sorunları çözmeye çalışırken de, insan anlamak zorundadır.

Anlamayı, anlamayı gerçekleştirenin yeniden yaratımı olarak gören Dilthey (1996:229), insanın bir şeyi anlarken öncelikle bazı işaretlere ihtiyaç duyduğunu belirtir. *Dışarı*'dan gelerek insanın duyularına hitap eden ve *içte* olanın bilinmesini sağlayan bu işaretler, *ifadeler*dir. Her türden anlamamanın gerçekleşebilmesi, insanın anlamayı gerçekleştirebilmesi için birer ipucu niteliği taşıyan ifadelerin varlığıyla olanaklıdır. Arkasında basit de olsa bir düşüncenin ya da insana ait bir durumun var olduğunu gösteren ifadeler,

anlamanın gerçekleşebilmesinin zorunlu koşuludur. Dolayısıyla anlamayı anlamak için öncelikli olarak anlaşılması gereken şey, ifadelerdir (Rickman, 1960: 310).

Zihinsel bir işlem sürecini gösteren her tür davranış, dil içinde kullanılan sözcükler, insanların iletişim sağlamak için ürettiği işaretler ve gerçekleştirilen eylemlerin her biri birer ifadedir. İfadeler fiziksel belirtiler biçiminde var olduğu için, ifadenin anlaşılmasından önce ifadeye ilişkin bir algılama gerçekleştirilir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta, ifadenin algılanmasının, anlamanın gerçekleşmesi için yeterli olmadığıdır. Algılanan ifade, ancak arkasındaki zihin işleminin ne olduğu kavranırsa anlaşılabilir. Örneğin bir metne bakıldığında görülen sözcükler ifadedir ve sözcükleri görmek, ifadenin algılanması anlamına gelir. Fakat ifadeyi görmek, anlamanın gerçekleştiğini göstermez. Başka bir deyişle anlamanın gerçekleşebilmesi için sözcüklerin neyi ifade ettiğini, yani algılananların arkasındaki zihinsel süreci bilmek gerekir. Dolayısıyla anlama ve algılama için kısaca söylenebilecek şey şudur: Anlama algılamayı gerektirir, fakat ona indirgenemez.

İnsanın bir işaretin ifade olduğunu anlaması, ifadenin arka planındaki anlamı anlamasının ön koşuludur. Bu koşul yerine getirilmediği takdirde, yani algılanan işaretin bir ifade olduğu anlaşılmadığında, anlamanın gerçekleşmesi olanaklı değildir. Bununla birlikte, anlamanın tam olarak gerçekleşebilmesi bir işaretin ifade olduğunu anlamayı gerektirdiği gibi, ifadeyi de anlamayı gerektirir. Dolayısıyla “yazılanları anladım ama neden böyle yazıldığını anlamadım” gibi bir cümle, aslında kişinin söz konusu ifadeyi anlamadığını gösterir, çünkü ifadenin içeriği anlaşılmadan, anlama gerçekleşemez.

Dilthey’a göre, algılanan işaretin bir ifade olup olmadığını anlamanın iki temel koşulu olduğu söylenebilir. Bunlardan biri, insana ait özelliklerin neler olduğunu tanımak, diğeri ise ortak bir kültürel arka plana sahip olmaktır (Dilthey, 1986: 154). İnsana ait özellikleri tanımak, anlamayı gerçekleştiren kişinin kendisinden hareket etmesi ile ilgilidir. İnsan ancak kendi deneyimlerinden ve dünyayla arasında kurduğu ilişkiler ağından yola çıkarak bir işaretin ifade olduğunu anlayabilir. Bir ifade insan tarafından gerçekleştirildiğinde veya insanın ürünü olduğunda, insan, kendisine ait bilgiden hareketle söz konusu işaretin bir ifade olduğunu anlayabilir. İfade ile kurulan ilişkide insanın kendi deneyimlerinden hareket ettiğini belirtmek ise, aslında insanın içine doğduğu ve içinde yaşadığı kültürel alana işaret etmektedir (Dilthey, 1986:155). Dilthey’in *nesnel tin* olarak adlandırdığı bu ortak kültürel alan, insanın içinde yaşadığı bütünlüğü ifade eder. Kendisini doğar doğmaz bir ortak yaşam alanı içinde bulan insan, daha konuşmaya bile

başlamadan bir takım kuralları ve bir düzenin varlığını öğrenme sürecine girer. İnsanların; yüz ifadelerini, hareketleri, kullanılan sözcük ve cümleleri farkına varmadan anlamayı öğrenmesi, Dilthey'in *nesnel tin*, bizimse kültür olarak adlandırdığımız bu ortak yapı sayesinde gerçekleşir. Bu yapı içinde gerçekleşen öğrenme sürecinde olaylar birbirine benzer şekilde oluştuğu ve tekrarlandığı için, öğrenme ve basit düzeyde anlama, farkına varmadan meydana gelir. Bir işaretin ifade olduğunu anlamayı sağlayan ortak yaşam alanı, insanın söz konusu kültüre ait bilgi sahibi olmasını gerektirir. Fakat anlamanın gerçekleşebilmesi için insan doğasını ve insanın içinde bulunduğu kültürü tanımanın gerekli olduğunu belirten Dilthey'in bu belirlemede karşımıza bir sorun çıkar. Bir ifadeyi anlamak için kültürün bilinmesi gerekirken, kültürü tanımanın da ifadeleri anlamakla olanaklı olmasına işaret eden bu sorun, bir döngüsellik sorunudur.

Dilthey, anlamayı sağlayan ve *yaşam ifadeleri* olarak adlandırdığı ifadeleri ele alırken bir sınıflandırma yapar (Dilthey, 1986: 153). Üç gruba ayırarak gerçekleştirdiği bu sınıflandırmada yaşam ifadelerinin ilki, *kavramlar, yargılar ve düşünce örüntüleri*'nden oluşur. Mantıksal ilişkileri ve zihinsel süreçlerle oluşturulan bağlantıları ifade eden bu grupta, sözü edilen kavramlarla yargılar zamandan ve kişilerden bağımsız olarak varolduğu için, anlama da yargıyı dile getiren ve dinleyen için aynı şekilde gerçekleşir. Yaşam ifadeleri sınıflandırmasının ikinci grubu, *eylemler*'dir. İlk kategoride olduğu gibi, kültürel arka plana ait pek de bilgi vermeyen bu grup, insanın gerçekleştirdiği her tür davranışı ifade eder. Bir ifade türü olarak eylem, her zaman eylemi gerçekleştiren kişinin zihin içeriğini yansıtmayabilir. Elbette, eylemler zihne bağlıdır; fakat eylem, zihnin tam olarak yansımaları olmadığı için, bir eyleme ilişkin elde edilen anlam her zaman doğru olmayabilir.

Dilthey'in yaptığı sınıflandırmada son gruba geçmeden önce, bu iki kategoride sözü edilen yaşam ifadelerinden hareketle oluşan anlamanın ne olduğuna bakmak gerekir. Çalışmanın ilerleyen kısmında daha detaylı olarak ele alınacak yüksek anlamanın ön koşulu olan ve Dilthey tarafından *basit anlama* olarak ifade edilen anlama, tekil bir ifade ile bu ifadenin anlamı arasındaki bağın anlaşılması olarak düşünülür (Bollnow, 2003:97). Basit anlamada, ifade ile ifadenin arkasındaki zihin işlemi arasında doğrudan bir bağlantı kurulur. İnsanın içinde yaşadığı kültürle ve bu ortak yaşam alanının öğeleriyle olanaklı olan bu anlama, pratik yaşamın sürdürülmesini sağlayan temele işaret eder.

İfadelere ilişkin sınıflandırmanın son grubunu *yaşantı ifadeleri* oluşturur. Yaşam bütünlüğünün parçası olan yaşantıda, yaşantının içinden çıktığı yaşamla, ortaya çıkan anlam arasında bir ilişki vardır. Anlama adına

diğer iki gruptan daha zengin bir ifade biçimini gösteren bu sınıflandırma, Dilthey'a göre anlama ve yorumlamanın ideal zeminini meydana getirir (Holborn, 1950: 104).

İnsanın zihinsel işleyişinden doğan ve bu işleyişi gösteren ifadelerin anlamayı gerçekleştirmek için birer araç olduğunu söyleyen Dilthey'in, anlamaya ilişkin düşüncelerine bakarken *anlam kategorileri*'nden de söz etmek gerekir (Rickman, 1992: 30-34). Anlamayı sağlayan anlam kategorileri, beş grupta ele alınabilir. Bunlar; iç-dış kategorisi, parça-bütün kategorisi, güç kategorisi, değer kategorisi ve araç-amaç kategorisidir. *İç-dış kategorisi* olarak adlandırılan anlam kategorisi, insanın sahip olduğu herhangi bir duygu, düşünce veya niyetin *dışarı* yansımaya ve ifade edilmesine işaret eder. Yukarıda sözü edilen ortak yaşam alanında -kültür içinde- edinilen bilgiler ve insanın kendisine ilişkin bilgisi, dışarıya yansıyan bir ifadenin, insanda hangi zihinsel durumun karşılığı olduğunu anlamayı sağlar. Fakat bu kategoriye bağlı bir anlama, her zaman doğru anlamaya neden olmayabilir. Çünkü insan, ortaya koyduğu her eylemde ya da genel olarak ifade edilmiş sürecini yansıtmıyor olabilir ve dolayısıyla gördüklerinden hareketle *içeri* anlamaya çalışan insan, *dışarı* yanlış anlayabilir.

Anlamaya, ifadelerin birbiriyle ilişkisinden hareketle yaklaşan *parça-bütün kategorisi*, parçanın içinde olduğu bütünlüğü bilmenin anlamayı zenginleştireceği düşüncesi üzerine kuruludur. Bir parçayı anlamak için onu bütünlüğü içinde görmenin önemine dikkat çeken bu kategoride parça ve bütün, birbiriyle ilişkileri bakımından anlaşılmalı çalışılır (Dilthey, 1996: 231).

Anlamayı sağlayan bir başka kategori de *güç kategorisi*'dir. Bu kategori, insanı, içinde bulunduğu dış dünyayla ilişkileri bakımından ele alır. Çevresini etkileyen ve çevresinden etkilenen insan, anlarken deneyimlerinden etkilenen bir varlıktır. İnsan üzerinde etkisi olan olayların ya da insanın çevresini etkilediği durumların anlaşılmasının daha kolay ve insan üzerinde etkili olduğunu gösteren bu kategori, insan için neyin ne ifade ettiği üzerine kuruludur.

İnsanın yaşadıkları ya da tanık oldukları karşısında hissettiklerini temele alan ve anlamının insanın duygusal durumuyla bağlantısını kuran kategori ise *değer kategorisi*'dir. Burada, kişinin oluşturduğu yargıların hissettikleriyle ilişkisi vurgulanırken, insanın sevdiği, değer verdiği şeyleri daha *iyi* anladığı, kendisi için duygusal bir anlam ifade etmeyen olayları anlama konusunda ise yetersiz kaldığı belirtilir.

Dilthey'da, anlamayı sağlayan son kategori *araç-amaç kategorisidir*. Bu kategoriye göre insan, amaçları doğrultusunda anlar. Başka bir deyişle, bir şey insanın amacına uygunsuzsa anlamlı, amacına uygun değilse anlamsızdır.

Anlamanın ifadelerden hareketle gerçekleştiğini belirten Dilthey'in, insan doğasına ilişkin bilgi sahibi olmanın ve kültürü tanımanın önemini vurguladığını daha önce ifade etmiştik. Bu noktada anlama ile ilgili bir başka önemli durum ya da akla gelebilecek soru ise anlamanın deneyimle ilgisi, yani insanın kendisinin deneyimlemediği bir yaşantıyı veya eylemi anlayıp anlayamayacağı üzerinedir. Dilthey'a göre kişi, kendi deneyimlerinin ötesindeki olayları ve durumları anlayabilir. Ona göre bu tip bir anlamayı gerçekleştirmek ise bazı zihin işlemleriyle olanaklıdır. İnsan kendisinin deneyimlemediği, fakat başkasının deneyimlediği bir duygu ya da yaşantıyı anlamak istediğinde, söz konusu durumu kendi deneyimleriyle karşılaştırarak anlamayı olanaklı kılabilir. Benzetme yoluyla anlamanın olanaklı hale geldiğini savunan bu yaklaşıma göre insan kendi deneyimiyle, başkasının sahip olduğu ve kendisinin deneyimlemediği yaşantı arasındaki benzerliklerden hareket ederek anlamayı gerçekleştirebilir. Bu noktada bir diğer anlama yolu da, insanın hayal gücüyle ilgisinde ortaya çıkar. Dilthey'a göre insanın, sahip olduğu hayal gücünü kullanarak yaşamadığı pek çok olayı ya da duyguyu anlaması olanaklıdır. Deneyimlenmemiş bir yaşantıyı anlamanın bir başka yolu ise, insanın kendi deneyimlerini yoğunlaştırması yoluyla gerçekleştirilebilir. Bunun için insanın, sahip olduğu deneyimden hareketle, kendi sınırlı deneyimini derinleştirilmesi gerekir. Böylelikle insanın daha önce yaşamadığı bir duygu ya da düşüncenin anlaşılması olanaklı hale gelir.

Tüm bu söylenenler, insanın doğrudan ya da basit anlama ile yetinemeyeceği bir durumun varlığına işaret eder. Daha önce dile getirilen basit anlamada, insanın ifadeyi anlaması doğrudan sağlanabiliyorken, burada doğrudan anlaşılabilen bir olayla karşılaşan insanın daha farklı bir anlama gerçekleştirmek zorunda oluşu belirtilmektedir. Dilthey, doğrudan gerçekleştirilemeyen bu anlamayı *yüksek anlama* olarak ifade eder (Dilthey, 1986: 156).

Anlamanın Yüksek Formu: Hermeneutik Temellendirme

Pozitivist dünya görüşünün, insanın ve insanın içinde bulunduğu tarihsel toplumsal yaşamın anlaşılması için yeterli olmadığını düşünen Dilthey, insanın tarihsel gerçekliğinin yaşantı temelinde anlaşılması gerekliliğini vurgular. Dilthey'a göre insanların içinde buldukları kültürel ortamda, yaşam ifadelerinin anlaşılması olarak görülen ve doğrudan gerçekleşen *basit anlama*'yı olanaklı kılan şey, pratik yaşamın sürdürülebilmesini sağlayan ortaklıklardır. İnsanın kendisini de anlamasını olanaklı kılan bu ortak yapının öğeleri aracılığıyla ifadelerin ne olduğu

anlaşılırken, aslında anlamayı sağlayan, insanın anlamak istediği kişiyi ya da olayı kendinde yeniden kurmasıdır (Dilthey, 1996:229). Dilthey'in bu düşüncesi, anlamada, insanın *duygudaşlık* yoluyla gerçekleştirebileceği bir sürecin önemini vurguladığına işaret eder.¹ Duygudaşlık, insanın başka bir insanı veya bir başkasının deneyimlediği bir olayı ya da geçmişini anlayabilmek için, söz konusu deneyimi kendi içinde hissetmesi anlamına gelir. Anlamanın bu yolla olanaklı olduğunu düşünen Dilthey, duygudaşlığı temele alan bir anlamadan söz etmekle, eleştirdiği sınırlara girerek psikolojik açıklamalara başvurmuş (Collingwood, 1990:177), ortaya çıkan her anlama iddiası ise, insanın kendi duygu ve düşüncesine göre gerçekleştirdiği bir kurgunun ifadesine dönüşmüştür.

“Anlama, Ben'in Sen'de yeniden keşfidir” biçiminde özetlenebilecek düşüncesiyle anlamanın aslında öznel bir süreç olduğunu belirten Dilthey, anlamanın geçmişi şimdiye taşıyarak bunu gerçekleştirdiğini ifade eder. İnsan; kendisini anlamaya çalışırken de başkasını ya da tarihsel bir olayı anlarken de, anlamak istediği şeyi kendisine nesne edinir. Bununla birlikte Dilthey'da anlamanın kişisel oluşu, sezgisel bir sürecin ifadesi olarak görülmemelidir (Rickman, 1960: 309). Anlamanın ancak yaşam bütünlüğü içinde gerçekleşebileceğini düşünen Dilthey'a göre, ifadelerin doğrudan anlaşılması her zaman olanaklı değildir. Başka bir deyişle basit anlamayı aşmak gereken durumlara dikkat çeken Dilthey, ifadenin anlamının anlaşılması durumunda ifadenin ve dolayısıyla basit anlamanın aşılması, anlamanın yüksek formlarına geçilmesi gerektiğini vurgular. *Yüksek anlama* olarak adlandırılan ve basit anlama üzerine kurulan bu anlama biçimi, basitten karmaşığa doğru gerçekleşen bir sürecin ifadesidir.

Yüksek anlama, tıpkı basit anlama gibi, insanın ihtiyaçlarından kaynaklanır. Yaşam deneyimleri aracılığıyla dünyayla bir tür tanışıklık içinde olan insan, basit anlamayı bu tanışıklık aracılığıyla gerçekleştirdiği gibi, bunu aşması gereken durumları ve daha derin anlamalara ihtiyaç duyduğunu da yine bu yolla bilir (Lindseth, Norberg, 2004: 147). Dilthey'a göre, basit anlamanın yetersiz kaldığı durumlarda ortaya çıkan yüksek anlamada insan, anlayamadığı bir durumla karşılaştığında söz konusu durumu anlayabilmek için, anlama nesnesinin yaşam koşullarına dönmeli ve anlamayı bu ortamda gerçekleştirmeyi denemelidir (Dilthey, 1986: 156-157).

İnsan elbette, pratik yaşam içerisinde karşılaştığı her ifadeyi anlayamaz. Söz konusu bu ifadeler insan tarafından dile getirilen sözcükler de olabilir,

¹ Dilthey'in burada söz ettiği anlama, *monadolojik hermeneutik* olarak adlandırılan ve insanın kendi yaşantılarından hareketle gerçekleştirdiği anlamadır. Her anlama, Ben'in gerçekleştirdiği bir kurguyu ifade ettiği için, anlama her zaman Ben'in özellikleri doğrultusunda gerçekleşir.

yüz ifadeleri ve eylemler de. Dilthey, özellikle sözel iletişim biçimlerinde karşılaşılan anlayamamanın, bu ifadelerin sadece ifade edildiği anda algılanmasından ve ifade edildikten sonra yok olduğu için anlamının doğru olup olmadığını kontrol etme olanağının bulunmamasından kaynaklandığını belirtir (Bulhof, 1976: 25-26). Dolayısıyla Dilthey'a göre anlamamanın olanaklılığını sağlayan en önemli şey, ifadelerin kalıcı olmasıdır. Bu durum ise, anlamamanın olanaklılığı konusunda Dilthey'ın yazılı ifadelerle verdiği öneme işaret eder. Sanat eserleri, kitaplar, ya da genel olarak belirtirsek; maddi ve manevi kültürün ürünü olan tüm ifadeler, ortaya konmuş olmakla somut birer varlığa dönüşerek nesnelleşirler. İfadelerin sabitleşmesinin, anlamayı nesnelleştireceğini düşünen Dilthey, nesneliliğin koşulunun da *nesnel tin* olduğunu belirtir. Başka bir deyişle kültür ortamı, ifadenin anlaşılması için gerekli olan yorumlama olanağını yaratır. Dolayısıyla yorumlama, sabitleşen bir ifadenin kültürel ortam içinde nesnel olarak anlaşılmasıdır.

(...)Anlama, ancak, yaşamın sabitleşmiş görünüşlerinin mevcudiyetine yönelikse ve biz bunlara her an geri dönebiliyorsak, ustalıklı kullanıldığında denetlenebilir bir objektiflik derecesine ulaştırabilen bir yöntem dönüşebilir. Sürekli olarak sabitleşmiş yaşam görünüşlerini ustalıklı anlamaya, açıklama veya yorumlama adını veriyoruz.

(...)

Öyle ki, yazılı eserlerin tinsel yaşamı ve tarihi anlamamız bakımından ölçüye gelmez derecedeki büyük önemi, insanın içselliğinin kuşatımlı, kapsayıcı ve objektif olarak anlaşılır ifade kalıbının sadece dilde bulunmasında yatar. Bu nedendir ki, anlama sanatı, kendi merkez noktasını, *insan varoluşunun yazıya geçmiş terekisinin/kalıtının açıklanması veya yorumlanmasında* bulur. (Dilthey, 1999: 88-89)

Yukarıdaki ifadelerinde de görüldüğü üzere hermeneutiği, yazılı dokümanların sistematik biçimde yorumlanması olarak gören Dilthey'a göre hermeneutik aynı zamanda, felsefe ile insanı konu alan tin bilimleri arasında bağlayıcı bir özelliğe de sahiptir (Tapper, 1925: 347). Sadece ifadelerin değil, ifadenin içinde bulunan insan dünyasının da anlaşılmasını amaçlayan hermeneutik, anlamamanın tarihsel bir perspektifle gerçekleştirilmesini zorunlu kılar. Böylelikle de insanın ifadelerinden yaşamın bütünlüğüne uzanan döngüsel bir sistemin yorumlanmasına kadar gidilir.

İnsanın bütünsel varoluşunu dikkate alarak onu salt bir bilinç varlığı olmaktan kurtarmak isteyen Dilthey, bu doğrultuda epistemolojik temellerini

kurmak istediği tin bilimleri ile bu bilimlerin yöntemi olarak *anlama*'yı ele almıştır. Dilthey, nesneleşen ifadeleri anlamının ve hatta anlamının nesnelliliğinin sağlanabilmesinin olanaklı olduğu düşüncesiyle ise, pek çok çağdaşı gibi önemli bir sorunla karşı karşıya kalır. Bu, anlamının nesnelliliği sorunudur. Anlamayı epistemolojik temellere dayandırmak isterken psikolojik çözümlmeleri merkeze alan Dilthey, bu yaklaşımıyla aslında indirgemeci bakışı sürdürmüş ve dolayısıyla modern epistemolojide gördüğu tıkanıklığı aşamamıştır. Bununla birlikte, sorunun çözümlenememiş olması Dilthey'i acımasızca eleştirmeyi de gerektirmez; zira Dilthey'in çözemediği sorun, hala çözümlenmeyi bekleyen epistemolojinin sorunudur.

KAYNAKÇA

- BOLLNOW, Otto Friedrich. (2003). "İfade ve Anlama". *Hermeneutik Üzerine Yazılar*. (Çev.&Ed. Doğan Özlem). içinde (93-136). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- BULHOF, Ilse N. (1976). "Structure and Change in Wilhelm Dilthey's Philosophy of History". *History and Theory*. 15 (1). 21-32.
- COLLINGWOOD, R.G. (1990). *Tarih Tasarımı*. (Çev. Kurtuluş Dinçer). İstanbul: Ara Yayıncılık.
- DILTHEY, Wilhelm. (1986). "The Hermeneutics of The Human Sciences". In *The Hermeneutics Reader: Texts of the German Tradition from the Enlightenment to the Present*. (Ed.)Kurt Mueller- Vollmer.(148-164). New York: B. Blackwell.
- DILTHEY, Wilhelm. (1996). *Hermeneutics and The Study of History*. (İng. çev. Rudolf A. Makkreel). Princeton: Princeton University Press.
- DILTHEY, Wilhelm. (1999). *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*. (Çev. Doğan Özlem). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- GADAMER, Hans-Georg. (2003). "Dilthey'in Tarihselciliğin Güçlüklerinde Dolanışı". *Hermeneutik Üzerine Yazılar*. (Çev&Ed. Doğan Özlem). içinde (169-209). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- HABERMAS, Jürgen. (1996). "Dilthey'in Anlama Kuramı: Ben Özdeşliği ve Dilsel İletişim". *Metinlerle Hermeneutik Dersleri*. (Çev&Ed. Doğan Özlem). içinde (185-206). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- HOLBORN, Hajo. (1950). "Wilhelm Dilthey and the Critique of Historical Reason". *Journal of the History of Ideas*. 11(1). 93-118.
- LINDSETH, Anders and Astrid Norberg. (2004). "A Phenomenological Hermeneutical Method For Researching Lived Experience". *Scandinavian Journal of Caring Science*. 18 (2). 145-153.
- MORGAN, George A. (1933). "Wilhelm Dilthey". *The Philosophical Review*.42(4). 351-380.
- RICKMAN, H.P. (1960). "The Reaction Against Positivism and Dilthey's Concept of Understanding". *The British Journal of Sociology*. 11(4). 307-319.
- RICKMAN, H.P. (1979). *Wilhelm Dilthey: Pioneer of the Human Studies*. London: University of California Press.
- RICKMAN, H.P. (1992). *Anlama ve İnsan Bilimleri*. (Çev. Mehmet Dağ). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TAPPER, Bono. (1925). "Dilthey's Methodology of the Geisteswissenschaften". *The Philosophical Review*.34(4). 333-349.
- UYGUR, Nermi. (1984). *Kültür Kuramı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.